

A haza nevelő hatása

*„Fájdalmak tűzével játszik,
aki szítja a keserűséget,
abelyeit, hogy türelmesen nyugtatná a keseregőket:
ne félj, a romokból lesz
ház és haza...”*

Krómer István

A változó haza

Márai Sándor írja: „A haza nemcsak föld és hegy, halott hősök, anyanyelv, őseink csontjai a temetőben, kenyér és táj. A haza te vagy, testi és lelki mivoltodban..., életed a haza életének egy pillanata is.”¹ Az idézetben benne foglaltatik, hogy a haza az a terület, ahol egy közösség többsége azonos nyelven beszél. A „területi haza” azt is jelenti, hogy mindazok magukénak mondhatják, akik rövidebb vagy hosszabb ideig egy adott területen laktak és laknak, függetlenül vallási, nyelvi hovatartozásuktól. Magyarország területén – a hazájukban – eltérő nemzetiségű emberek élnek: magyarok, németek, horvátok, zsidók, szerbek, szlovákok, cigányok, románok – és mások.

Csikós Ferenc az előzőekkel összecsengően így fogalmaz: „A haza én vagyok, és ez a föld, amelyet születésemmel megörököltem. Én és az a vidék, ahol megértem engem, s én szintén megértem, ha csak rám néznek is... Mai változatként hozzátehetem: a haza azt jelenti, amit az örökségből az egyéniség értéke megtart.”² Az egyén birtokba veszi a hazát, s általa teljeseedik ki. A hazához kapcsolódást minden ember egyénileg éli meg, s az élmények elsődleges meghatározóivá válnak életüknek. Az egyén küzd magának helyét a hazában. A hazához tartozás a soknemzetiségű országokban igényli a közösségi identitás – a nemzetiségi azonosulás – kialakulását is... Összertartozás tudata fogja össze a hazában egy-egy nemzetiség tagjait. Az identitás összetevői: a múlt emlékei, a jelen helyzete, érdekek és érzelmek. A közös hazában – Magyarországon – ma még leggyakoribb az ösztönös azonosulás, egy közösségbe való beleszületés, melynek eredménye: az etnikai nyelv, a szokások, a gesztusok, a közös speciális tudás, a táncok, dalok, rítusok, (kultúra) elsajátítása. A nemzetiségi identitás tudatossága a nemzetbe való beilleszkedést segíti elő, melyhez nemzetiségi önismeretre, identitástudatra, helyzetelemzésekre, a sajátos kultúra ápolására, a nyelv megőrzésére és továbbfejlesztésére, az anyaországgal kialakítandó élő kapcsolatokra, iskolákra és nemzetiségi intézményekre, az összetartozás öntudatára van szükség³. Az értékek a soknemzetiségű hazában a különbözőségeikben, a „másság” elismerésében nyernek kifejezést. A nemzetiségek gazdagítják egymás értékeit, Babits Mihály szavai szerint: „egyik nyelv a másikat, egyik gondolkodásmód a másikat, egyik műveltség a másikat. És olyanok lesznek, mint külön színek a szivárványban, mint külön-külön vesszők az együtt erős vesszőcsozóban.”⁴

¹ Márai Sándor: Füves könyv; Copyright by Révai. Bp.; 1943.; 50. o.

² Mi a haza ma? Vallomások a hazáról, hazaszeretetről. PT Megyei Könyvtár Kiadványa, Kaposvár, 1988. Csikós Ferenc pályamunkája. (Szerkesztette: Kiss Dénes), 60., 64. o.

³ Fábíán Ernő: A „mi” és a „mások” identitása = Századvég, 1991/1. sz. 156–157. o.

⁴ Babits Mihály: Arcképek és tanulmányok. (Az igazi haza.) Szépirodalmi Könyvkiadó Bp.; 1977., 63–64. o.

Társadalmunk nagy metamorfózison megy keresztül, meglazulnak a gazdasági, kulturális, intézményi struktúrák és filozófiák, az iskolákban az átalakuló ismerettartalmak új pedagógiai koncepciókat és módszereket követelnek meg a tanulók hazához való viszonyának tartalmában. A változások ambivalens módon hatnak a haza értelmezésének egy olyan fontos kérdésében, mint a hagyományörzés és az újítás. Az értékrend elbizonytalanodik, s átmenetileg anarchikus állapot alakul ki, mely addig tart, még az új értékek elméleti tisztázása – a haza iránti vonzalom és tett normáinak új gyakorlata – be nem következik.

Változik – sok esetben gyökeresen – a hazával kialakítandó viszony és kapcsolat, az identitás is. A hazához való viszonyban és a kisebb-nagyobb közösségeknek a történetiség (diakronia) és a jelenidejűség (szinkronia) összefüggéseiben kell önmaguk azonosságát megtalálniuk. A helyes egyensúly megtalálása a cél, és sem a hagyományörzés, sem az újítás nem lehet öncélú és eltúlzott, mert a komponensek túlzásai az identitást eltorzítják. A hazával kialakítandó kapcsolatok tartalmát a kortárs kihívások befolyásolják. Az új típusú haza igényli az emberektől, hogy a változtatására irányuló követelmények teljesítését kihívásként éljék át. Az átalakulásban lehetőségek vannak, melyek az egyénnek és a közösségeknek megújulást kínálnak, az embereken múlik, hogy élnek-e vele, vagy elszenvedik a metamorfozist. Rajtuk múlik, hogy a „hazakultusz” elavult elemei továbbélnek-e, vagy megsemmisülnek a változások során. A demokratikus társadalom mindenki magánügyének tekinti a hazával kialakítandó viszonyt. Ellentmondásba kerülnek azok a személyek és közösségek, akik a változások közepette görcsösen ragaszkodnak a hagyományokhoz, s a közelmúlt nézeteit és gyakorlatát elfogultan védik. Ez jelenthet elfordulást az új típusú hazától, olyan integrálódási képtelenséget, amely a megváltozott igényeket, normákat elutasítja.⁵

Otthonosnak, ismerősnek, megszokottnak elfogadott haza lehetőséget nyújt, hogy a benne élők ragaszkodjanak a megszokott környezethez, ismétlődéseit elfogadják, s az automatizmus biztonságával eligazodjanak tájain.⁶ A hagyomány lényege azonban nem az örök ismétlődés, nem csupán külsőség, hanem belső gesztus, mély megismerőképesség és érzelem. Az egyén a régi szituációból ki tudja bontakoztatni a mának megfelelő szemléletet és cselekvést. Ehhez azonban az emberek pszichés átalakulására, az új – a változó – megismerésére van szükség.⁷ Csoóri Sándor írja: „Igazán változtatni csak olyan nép tud, amely lelkében erős és azonos önmagával. Vagy ha most nem azonos is teljesen, de őrzi magában azoknak a történelmi időknek az emlékét, amikor azonos volt. A gyöngék ugyanis nem változni, csupán alkalmazkodni tudnak.”⁸

Egyetlen társadalom sem köteles megőrizni múltjával a kapcsolatokat csupán azért, hogy a történelem értékei könyvekben porosodjanak. A társadalom múltjával kialakítandó kapcsolatai lehetnek merev ismétlésekre építettek, melyek csupán múzeumi vagy turisztikai látványosságokban nyilvánulnak meg. Ez a múlt halott, mozdulatlan. Az élő múlt csak az alkotó, a jövő iránt nyitott jelenben létezhet.⁹ Új eleme a haza értelmezésének a prosperáló történelem igénybevétele. Konrád György megfogalmazásában a múlt birtokbavételének módja a következő: „Nem a történelmileg kialakultnak, hanem a módosításnak, nem a réginek, hanem az újnak kell eleve igazolnia magát. Ami pedig az idő műveiből megmenthető, azt érdemes megmenteni.”¹⁰

⁵ Keszeg Vilmos: *Hagyomány és identitás = Korunk*, 1992/4. sz. 45. o.

⁶ Czeslaw Milosz: *A száműzetésről = Magyar Napló*, 1992/3. sz. 26. o.

⁷ Tóth Csaba: „Állj meg ház! Urad jön!” = *Liget*, 1991/4. sz. 25. o.

⁸ Csoóri Sándor: *Nappali hold, Püski Könyvkiadó, Bp.*, 1991. 263. o.

⁹ Cornelius Castoriadis: *Nyugat bukása = Mozgó Világ*, 1992/4. sz. 9. o.

¹⁰ Konrád György: *Az újjászületés melankóliája, Pátria Könyvek*, 1991. Bp., 75. o.

Fokozatosan gyökeresen megváltozik Magyarország társadalma, mely a korábitól alapjaiban eltérő haza kialakulásához vezet. Az átalakulóban lévő haza polgárai egyetértenek a piacgazdaság megteremtésével és működtetésével, a többpártrendszerrel, a parlamenti demokráciával, a jóléti állam létrehozásával, a teljesítményelvvel és versenynyel, az emberi méltóság tiszteletével, a törvény előtti egyenlőséggel, az individuuum érvényesülésével, a szabadság kiszélesítésével. A metamorfózison átmenő haza megteremti a polgári életformát: az egzisztenciális biztonságot, a nyugodt, dolgos életet, a kiegyensúlyozott magánéletet, a létbiztonságot, a mérsékelt szociálpolitikai gondoskodást, a humánus szemléletű intézményeket.¹¹ Az „új hazának” – egyik az egyének számára problémát jelentő – velejárója a munkanélküliség. Az emberi törekvés, a polgári feltételek megteremtése, a teljesítményelv és a verseny a társadalom hajtóerejévé válik: a tehetséges, átalakulásra (önmaga átprofilozására) alkalmas emberek ki- törnek a munkanélküliség bizonytalanságából. Az elesettek, a gyengék szegények maradnak, minimális gondoskodásukról az állam „intézkedik”, s adományok, alapítványok, jótékonykodás, karitatív tevékenység enyhíti gondjaikat.

„A haza lényegében egyenlő a föld tulajdonával...”

Csikós Ferenc

A tulajdonban megtestesült haza

Merőben ellentétes a régi és az átalakult haza értékrendje. Az átformálódó társadalom legnagyobb értéke a magántulajdon, mely lehetőséget teremt a vagyonszerzésre. Ebből következően a gazdagok és a szegények hazához kapcsolódó viszonya más-más jellemzőket tartalmaz. A gazdasági fejlődésre, a magántulajdonra épülő hazában növekszik a mobilitás, mely megköveteli, hogy a termelési folyamatokba a legkreatívabb, kockázatot és konfliktusokat vállaló emberek kerüljenek vezető szerepbe. A már idézett Csikós Ferenc a földvagyton motivációs erejéről így ír: „A haza lényegében egyenlő a föld tulajdonával... Atyám egyszerű cseléd lévén, telekkönyvileg még csak annyi földdel sem rendelkezett, amelyre a két meztelen talpát rátehetette volna, mégis magáénak érezte az egész tengelici pusztát, annak minden fűvét, bokrát, fáját... Amikor anyai nagyapámtól örököltem 12 kataszteri hold földet, mellyel éppen hogy csak nem lettem „kulák”, valóban úgy éreztem, hogy a Duna-Tisza által öntözött drága völgyben e karéj földecske őseim verejtékével megszentelt része a nagy hazának.”¹²

Feltételezhető, hogy a jövőben a hazának – mint birtoknak – a jelentősége meg- növekszik. A tulajdonszerzés újabb és újabb erőfeszítésre sarkallja a haza polgárait. Az anyagi javakhoz jutás egyik módja az öröklés. Az elődök szorgalmának, teljesítményeinek eredményeképpen pénz és nagyértékű ingatlanok kerülhetnek az utódok tulajdonába. Természetes viszonyulás, hogy az új birtokosok tiszteletet éreznek az anyagi értékek létrehozói iránt. Közülük sokan tudatosan ápolják a család történetét, s tudják, hogy az épületek, földek, vállalatok, szőlők, gyümölcsösök, erdők mely ősök révén kerültek családjuk birtokába. A vagyonban: elképzelés, ötlet, sikeres vállalkozás, munka, érték testesül meg. A polgári értékrendben elismerés illeti meg azokat, akik anyagi javakat tudnak létrehozni, sikeres üzletemberek, s vagyonukat képesek megtartani és gyarapítani. A saját tulajdon biztonságot, magabiztosságot, önbecsülést, jólétet ad a polgároknak. Az öröklött tulajdonban benne foglaltatik egy-egy familia múltja, az ősök tehetsége, tudása, igyekezete, vitalitása, az utódokról gondoskodás felelőssége, a jólét elérésének szándéka, a gyarapodásra törekvés, az alkotás öröme. Az örökösök

¹¹ Fricz Tamás: Rendszerlehetőségek Magyarországon = Valóság 1991/10- sz. 5-6. o.

¹² Csikós Ferenc: i. m. 60-61. o.

érzelmileg is kötődnek az ősök által örökölt vagyonhoz. A polgárok elítélik, ha az ősöktől kapott anyagiakat a kései leszármazottak felélik, elpazarolják.

Sem a múltban, sem a jelenben nem mellékes, hogy a földműves ember ősei földjein – vagy "idegen" birtokon – gazdálkodik-e. A családi információáramlás és a család-történet számontartja, hogy az elődök mikor és milyen körülmények között jutottak a földterülethez, milyen gazdálkodási eredményeket értek el, s ma mit produkálnak a tulajdonosok; időszakonként milyen veszélyek fenyegették, s ma milyen problémák nehezítik a gazdálkodást. Az utódok megismerik a múlt gazdasági technikáit, eszközeit, szokásait, eredményeit és kudarcait. Az ősei földjén gazdálkodó földművest az is érdekli, hogy egy-egy földterületnek milyen a talaja, trágyázottsága, távolsága a lakóhelytől. Az is érdekli a gazdálkodót – s a házához (földhöz) kötődést jelzi –, hogy a dűlők végét lezáró bokrokon milyen madarak fészkelnek, s a domb alján csordogáló pataokban tiszta vagy szennyezett-e a víz. A földjéhez ragaszkodó földműves – pontosan – a topográfiai viszonyítás érdekében – jelöli a kiemelkedő fákat, bozótokat, csalitost, s néven ismeri gazdasága állatait.

Saját erőből létrehozott magántulajdon az anyagi javakhoz jutás másik módja. Szalatnai Rezső e kérdésről így vall: „A homok alföldi, puhán szétnyílik az ember léptei alatt. Ezt a szőlőt apám meg én telepítettük ide. Mikor idejöttünk, pusztá föld volt az egész térség, homok egy kis fenyőerdővel. Ház nem volt sehol. Messziről érkezünk, az első világháború után. Apám nem beszélt, dolgozni kezdett.”¹³ Az ember a saját erejét, a tulajdonba fektetett energiát, a teremtés nagyszerűségét becsüli az ilyen alkotásokban. Önmaguk elismerése, az önbecsülés jut kifejezésre az építésben: „Házamat építem”, „kedvem szerinti tevékenységet végezhetek”, „képes vagyok értéket létrehozni”. A tulajdonteremtés lendületében benne feszül a lehetőség, a képességét próbálgató ember önismerete és önbizalma, s a „valaki vagyok” élménye. Öröm, érzelem kapcsolódik a saját erőfeszítéssel, kemény munkával létrehozott anyagi értékek megteremtéséhez: a házhoz, a villához, a kerthez, a gyümölcsöshöz, a bankhoz, a pénzhez, a vállalathoz. Optimizmus nyilvánul meg a kisebb-nagyobb magántulajdonban: „képes vagyok teljesítményekre”, „tőlem függ, rajtam múlik – tehetségemen, racionalitásomon, törhetetlen akaratomon, előrelátásomon, szervezőképességemen –, hogy tulajdonnal rendelkezem.”

Az emberek haza iránti elkötelezettségét üzleti célokra is felhasználják. A tömegkommunikáció számára szenzáció a vár- és a lovasjáték ismertetése és közlése, turista látványosságokat hirdetnek egy-egy történelmi emlékhely megtekintésére. Hazafias-népies elemeket gyakran reklám céljaira vesznek igénybe. A hazával kapcsolatos ideológiák más-más üzleti próbálkozásokat hívnak elő. „Hazafias – népi tárgyak”, zászlók, jelvények, képes levelezőlapok, régi népi kerámiautánzatok kereskedelme jelentős hásszonnal jár. Viseletek, táncok, énekek bemutatása, a vélt vagy valódi, a táji jelleg hangsúlyozása, múltbéli szokások felelevenítése az idegenforgalom és a vendéglátás propagandaformái közé tartoznak.

*„Alkalomadtán jelent egyetlen falut is,
jelenthet világvárosi tájat is.”*

Szabó Zoltán

Új értelmezések a hazáról

Földrajzi értelmezésben a haza állja az idők próbáját. Független a koroktól, az ember metamorfózisától, a társadalmi változásoktól, a katasztrófáktól. A haza az elsődleges élmény, magába foglalja: a tájat, a hazai levegőt, az ételeket, a kedélyt, a sík-

¹³ Szalatnai Rezső: Patrióta. Szép Szó Antológia. Táncsics Könyvkiadó, 1971., Bp., 373. o.

ság és a hegyek szépségeit, a természet ezer arcát. A földrajzi haza – Bibó István szóhasználatában – nem „territoriocentrikus”. Nem tartalmazza, hogy egy-egy nemzet mely területeket veszített el, melyeket félt, melyeket követel vissza. Ez a haza politikától és hatalomtól mentes, nem akar birtokolni és „nacionalizálni”. Szabó Zoltán írja: „Nincs más bizonyoság, mint a tájé, a hegyeké és a folyóké. Esmék, jelszavak, berendezések, igazságok vagy igazságtalanságok... csak úgy úsznak el a változatlan és biztonságosan állandó táj fölött, mint a folyók, síkok és hegyek fölött a felhők. A hegyek és földek megmaradnak. Bizalommal gondoltam rájuk: ők nem árulnak el, nem változnak meg, nem tűnnek semmibe, nem csalnak meg, nem távoznak el, még távol vagyok”.¹⁴

Történelmi értelmezésben a haza fogalma súrolja a nemzet és az ország fogalmát. E fogalmak szavai azonban nem szinonimák. Leegyszerűsítve: a nemzet közös emlékeket jelent a múltból, s közös tervet jelöl meg a jövőre. A haza legfontosabb elemei: ország, népközösség, amelyhez az egyén vagy nemzetiségi csoport tartozik, lakóhely és otthon, érzelem és ragaszkodás, munka és közéleti tevékenység. Az ország: hatalom és birtoklás dolga. A haza időbeli és térbeli elemeket tartalmaz, a térbeliséget elsősorban a földrajzi haza, az időbeliséget a történelem jelenti.¹⁵

Magyarországon ma a történelmi haza kevésbé kerül előtérbe: a nagy sorsfordulók közül – a nemzetidentitás szempontjából – kiemelkedő jelentőségű az államalapítás, Muhi, Mohács, a török elleni küzdelmek, szabadságharcok, világháborúk, 1956, a szovjet megszállás, visszatérés a polgári demokráciához. A haza történetével kapcsolatos értelmiségi álláspontot Ruffy Péter így összegzi: „Mindig szerettem a múltat. Különösen azt, ami a múltból a jövőbe ível át. Szeretem a régi köveket, a falakat, okmányokat, arcképeket, okiratokat, nyelvemlékeket. Mindig kerestem az ősiségbe vesző forrásokat, a történelem éjszakába vesző, eliramlott századokat”.¹⁶

Jelenünk értelmezésében mérsékelt szerepet kap a történelem. Negyven éven keresztül egyoldalúan meghamisítva, eltorzítva mutatták be az embereknek a múltat, melynek következtében a haza polgárai érdektelenné váltak a történelmi előzmények iránt. Ma a haza történetiségének tanulságait elnyomják a jelen gondjai, melyek legfőbb jellemzői, hogy a problémákat csak felismerésükkel egyidejű változásokkal hozzák összefüggésbe. A múlt és a jövő kevésbé érdekli az embereket, gondolkodásukban és cselekedeteikben a ma kap elsőbbséget. Kevés esetben utalnak a múltra, még kevesebbet a mának a holnapra irányuló következményeire. Cseh-Szombathy László írja: „Az embereket a megoldások keresésében nem érdekli a távolabbi következmény. Ebben szerepet kaphat az is, hogy valaki magáról nemcsak mint individuumból és mint családjáról gondolkodik, hanem érzi, hogy a magyarság történelmi közösségének része, s ennek következtében nem közömbös számára, hogy a következő száz évben hogyan alakul a magyarság sorsa.”¹⁷

Ökológiai értelmezésben a haza szerves része a természeti környezet. Remélhetőleg külön törvény biztosítja majd a természet épségét, s kizárja azokat a technikákat, anyagokat, melyek szennyezik a bioszférát. Cél, hogy olyan gazdasági élet kiépítésére kerüljön sor a jövőben, mely a földet, a levegőt, a vizeket, az ásványokat, a növényeket és állatokat nem csupán anyagnak és erőforrásnak tekinti, hanem az ember társvilágának. Ma még a változások problematikai körülményei arra készítetik a gazdasági vezetőket, hogy kizsákmányolják a természetet. Ezzel, s a természetromboló és szennyező technikákkal kockáztatják az otthonos haza jövőjét.

¹⁴ Szabó Zoltán: Szerelmes földrajz. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1988. 6–7. o. A szerző ezt a művét 1942-ben írta.

¹⁵ Uo. 12–13. o.

¹⁶ Ruffy Péter: Királyi bölcsesség = Magyar Nemzet, 1991/169. sz. 5. o.

¹⁷ Cseh-Szombathy László: Tegnap és holnap = Magyar Nemzet, 1992/173. sz. 7. o.

Húsz év alatt fokozatosan túlnépesedés következik be bolygónkon, s a népességrobbanás a megnövekedett létszámú emberiséget végveszélybe sodorhatja. Földünk nem lesz képes eltartani a növekvő népességet. Hazánkban a „belátható” jövőben nem várható túlnépesedés, inkább népességcsökkenés apasztja a lélekszámot. A születési arányszám egyre kedvezőtlenebbé válik. Európában bekövetkezett és bekövetkező nacionalista beháborúk a menekültek befogadására készítetik az országot, s a hazát átmenetileg meg kell osztani a hontalanná váló szomszéd népekkel. Magyarország fogyasztói társadalommá igyekszik válni, óriási mennyiségű energiát, élelmet, civilizációs cikkeket, technikai eszközöket fogyaszt, s az emberek autócsodáikon, repülőgépeiken bejárják a világot. Ebben a társadalomban mindenki rohan, s szennyezi a környezetet (ólomgáz, füst, műanyagok, csomagolóanyagok, hulladékok), ökológiai katasztrófa fenyegeti az országot és a világot. Czigány Lóránttól idézek: „Az ökológiai krízis könnyen elérkezhet a kritikus ponthoz, ami után a folyamat visszafordíthatatlan lesz, mivel a fölbillent egyensúlyú természet képtelen lesz a regenerálódásra... A környezetszennyezésnek és a természeti kincsekkel való rablógazdálkodásnak léteznek költséges ellenszerei. Az ökológiai krízist, ha a tájegységben (Kárpát-medencében) élő szomszédainkkal egyetértésben és közös munkával elhárítjuk, megmenekültünk.”¹⁸

Szociálpszichológiai értelmezésben a haza kapcsolatok kiépülését, viszonyrendszerek rendezettségét tartalmazza. Feltétele: a társadalmi elidegenedés és az elmagányosodás felszámolása, az emberek egymáshoz közeledése, rokonszenvek és barátságok születése. A szétzilálódott rokon kapcsolatok újrendeződnek, mérséklődik az együttélő emberek közömbössége, nagyobb lesz a bizalom a vezetők iránt. A megváltozott társadalom következtében – szűkebb és tágabb haza polgárai – a magatartás alapvető értékének tartják az egymás iránti érdeklődést, a megbecsülést, a tiszteletet, a toleranciát és a szeretetet. „A haza az egyéni kis világgal, való összhang érzéséből fakad – állítja H. Bausinger. Ha az emberek nem biztosak többé környezetükben, ahol állandó irritációk érik őket, ott a haza lerombolódik.”¹⁹

A liberalizmus követőinek értelmezésében a haza a civil társadalom kiépülését jelenti. Ezt a hazát aktivitással, polgári erényekkel felvértezve lehet megformálni. Az „aktív haza” nem az érzések passzív tárgya. Eltávolodik a vidéki asszociációtól, s előtérbe helyezi az urbánus lehetőségeket is. A haza magába foglalja a polgár tudását, kreativitását, érdekeit és törekvéseit: a saját haza kialakításának mai tennivalóit, a jövő lehetőségeit és feltételeit. Az átalakulásban lévő haza polgárainak jellemzői: nagyfokú szabadságvágy, függetlenség, alapos felkészültség, racionális és pragmatikus gondolkodás és cselekvés.

DR. GEDON LÁSZLÓ
Tanítóképző Főiskola
Jászberény

A közlekedésre nevelni kell

Ha századvégünk mindennapjainak legjellemzőbb sajátosságait kellene hirtelenjében felsorolnunk, nélkülözhetetlen elemként említenénk a motorizációt. Mint mindennek, a motorizációnak is megvannak azonban a nemkívánatos kísérő jelenségei, melyekben többnyire a közlekedő ember felelőssége is nagy szerepet kap.

¹⁸ Czigány Lóránt: Jövők múltja = Magyar Nemzet, 1992/170. sz. 7. o.

¹⁹ Bausinger H.: A haza fogalma egy nyitott társadalomban = Regio, 1991/4. sz. 15. o.